

Festlarm og Stilhed. Af kultudramaets videnskabs historie

JØRGEN PODEMANN SØRENSEN

SUMMARY: In Vilhelm Grønbech's *The Culture of the Teutons* (1931), there was a chapter on 'The Creative Festival', originally the final chapter in the first Danish edition and entitled 'Festal silence and festal noise'. To the English edition was finally added an 'Essay on ritual drama,' often considered the very foundation of the traditionally strong interest in the myth-ritual relationship among Danish historians of religions. Grønbech did not pretend to have discovered the myth-ritual relationship but admitted inspiration primarily from American ethnography. This paper explores the role of the myth-ritual theme at the International Congress of Anthropology in Chicago on the occasion of the World's Columbian Exhibition in 1893, especially a methodologically remarkable paper by W.W. Newell, "Ritual regarded as the dramatization of myths," containing in nuce many of the most important insights in ritual drama, that later acquired more substance through the studies of Vilh. Grønbech and others.

RESUMÉ: Vilh. Grønbechs *Vor Folkeæt I Oldtiden I-IV* (1909-12) mundede ud i kapitlet "Feststilhed og Festlarm." I den engelske udgave (1931) blev det lidt forøget og fik titlen "The Creative Festival", og der tilføjedes det berømte "Essay on Ritual Drama", der for mange stod som selve grundlæggelsen af den stærke danske religionshistoriske interesse for kult-myte-forholdet. Grønbech foregav ikke at være den, der havde opdaget dette forhold, men vedgik en inspiration især fra amerikansk etnografi. Denne artikel undersøger temaet myte-ritual, og den rolle det spillede ved den internationale antropologiske kongres i forbindelse med den store verdensudstilling i Chicago i 1893, navnlig W.W. Newells metodologisk bemærkelsesværdige bidrag "Ritual regarded as the dramatization of myths", der in nuce allerede rummer mange af de vigtigste af de indsigter i kultudramaet, der sidenhen fik tilført mere substans ved Vilh. Grønbechs og andres studier.

KEYWORDS: Myth and ritual; ritual drama; festivals; Vilhelm Grønbech; W.W. Newell

Fest og kultdrama i dansk religionshistorisk tradition

Vilhelm Grønbechs tidlige hovedværk, *Vor Folkeæt i Oldtiden* (1909-12), mundede ud i kapitlet: "Feststilhed og festlarm" der handler om festen. Den karakteriseres i Grønbechs intense stil som et kraftpunkt hvori alting mødes og hvorfra alting udgår:

Der sidder en kreds mennesker ved deres ølbolle – og guder fødes; der går mennesker og tager livtag eller fortæller sandsagn – og guderne mærker blodet rulle kraftigere i sig. Offerfesten omspænder himmel og jord. (...) blotet er livet selv, rullet op i festens øjeblik som i et kraftpunkt.... (Grønbech 1909-12, IV, 96)

I den engelske udgave, *The Culture of the Teutons* (1931) fik kapitlet (XIV) en ny overskrift: "The Creative Festival", og der blev tilføjet uddybende formuleringer, bl. a. de følgende, som vi her citerer efter den danske andenudgave fra 1955:

Under festen åbnes der for ætlivets kilde, hele mennesket overtager magten og handler igennem alt (...). Huset er fyldt; bænke og stolper, ilden og luften bliver levende. Der er ingen mennesker, strængt taget heller ingen guder, men kun gud eller guddommelighed. Det er grunden til at alle ord og handlinger kommer tyngt af uendelige konsekvenser: rummet er fyldt med skabelse, og hver eneste handling føder kommende begivenheder (Grønbech 1955, II, 186)

Endnu en tilføjelse var det berømte "Essay om kultdramaet."¹ Navnlig det sidstnævnte har været udgangspunkt for den opfattelse, at Grønbech *efter* udgivelsen af *Vor Folkeæt* (1909-12) og *efter* den lille bog om *Primitiv religion* (1915) som noget nyt opdagede det forhold mellem kult og myte, som hans elever arbejdede ivrigt videre med. Og Grønbech skrev faktisk i 1923 til en af sine ældste elever, Frits Pullich, som skulle besøge ham i Allinge:

Måske kan De risikere, at jeg docerer min nye opdagelse for Dem (...); da jeg havde mistvivlet om at finde kultrualet her i Norden, blev jeg jo lidt konsterneret – og lidt flov – ved at se at det hele stod i teksterne."²

Men det nye var ikke, at der (i det mindste ofte) i et ritual indgår mytisk stof eller mytiske mønstre, der ligesom giver ritualen status af en ny grundlæggelse, eller at der (i det mindste en gang imellem) i fortællende tekster kan optræde motiver og mønstre, der også indgår i ritualer og giver god mening der. Det vidste allerede Robertson-Smith (1889, 18-19), Hermann Usener (1898,19; 1904), Jane Harrison m.fl. (1912) og en hel del antropologer, og Grønbech (og hans studerende) vidste det også.³ Det nye var at Grønbech var nået til den opfattelse, at motiver og mønstre i fortællende tekster fra det gamle Norden tillod en tilbageslutning til gammel nordisk kult, altså netop det,

¹ På dansk i Grønbech 1955, II, 220-281

² Prytz-Johansen 1987, 133

³ 1917-18 underviste Grønbech i vedisk kult, bl. a. i Somaofferet, som tydes mytologisk i Rigvediske hymner (jf. Sand 2001). I 1923 var Sv. Aa. Pallis færdig med sin afhandling om Akitu-festen (Pallis 1926), hvor han godskrev Grønbech den afgørende inspiration til analysen af kultdramaet i den babylonske fest – og i øvrigt allerede (p. 269, note 2) henviste til Grønbechs *The Culture of the Teutons* 1925 ff.; den udkom først 1931.

som hans "Essay on Ritual Drama" argumenterede for. Men det er helt igennem sandsynligt, at Grønbech i sit arbejde henimod denne ide også havde opnået nye indsigter i kultdramaets former og muligheder. Udviklingen i Grønbechs syn på kulten frem til hans 'Essay on Ritual Drama' er grundigt og kompetent undersøgt af Erik Sand (1993), der endegyldigt har vist, at Grønbechs indsigt i temaet kult-myte begynder i hans omfattende studier af ikke-europæiske, lokalt baserede kulturer, altså det man dengang kaldte primitive folk. Han læste Dorseys *Arapaho Sun Dance* og Strehlows *Aranda und Loritja-Stämme* allerede før udgivelsen af *Primitiv Religion* 1915⁴, og det kan man næppe gøre uden at blive opmærksom på hvordan kult og myte kan spille sammen. Måske læste han først senere Cushings *Outlines of Zuñi Creation Myths* (1896), hvor der (p. 377) klart og eksplicit tales om kultisk gentagelse af mytens skabende begivenheder i dramatisk form og endda tilføjes generaliserende bemærkninger om 'the drama of primitive man.' Iflg. Prytz-Johansen (1979, 27) gav Grønbech selv udtryk for at netop disse passager hos Cushing havde bestyrtet ham i den opfattelse af kult-myte-forholdet, han havde udviklet.⁵

Men én ting er at blive opmærksom på et forhold, en anden er at blive klar over dets vigtighed og universalitet og en tredje at gøre det til sit forskningsemne. Det var sandsynligvis netop den udvikling, Grønbech og i det hele taget dansk religionshistorie gennemgik. I 1915 kunne Grønbech skrive en bog om *Primitiv religion* uden et særligt kapitel om kulten. Alt drejer sig på den tid om hvordan 'den primitive' tænker og forestiller sig verden. Kun fem år tidligere var Levy-Bruhls *Les fonctions mentales* (1910) om den prælogiske primitive tanke udkommet, og i Frankrig diskuterede man, som det er velkendt, i det hele taget kollektive tænke- og forestillingsmåder. Der kunne være vældig god mening i at levere både et bidrag og et korrektiv til den slags, og Grønbechs lille bog havde faktisk et resumé på fransk. Men i 1948, hvor den skulle bruges som første kapitel i Johs. Pedersens *Illustreret Religionshistorie* var det indlysende, at den måtte have tilføjet et omfattende afsnit om primitiv kult. Det blev skrevet af Grønbechs elev, Torkild Kemp, og det store eksempel var en instruktiv gennemgang af Arapaho-indianernes soldans.⁶ I mellemtiden var kult og kult-myte-temaet kommet i forgrunden. Det afspejles også i de afhandlinger, hans elever skrev; Pallis, der skulle blive hans efterfølger i professoratet ved Københavns Universitet, skrev om den baby-lonske nytårsfest og diskuterede den som kultdrama med baggrund i en gennemgang

⁴ Grønbech 1915, 48-50 – originaludgaven er (meget ulig Grønbechs senere skrifter) forsynet med det, han hånligt kaldte 'telefonnumre i teksten', altså noter med litteraturhenvisninger. I *Illustreret Religionshistorie* (1948 og 1968) er de ikke med; men i Rothstein (1996, 82-85) er disse noter medtaget.

⁵ Jf. også Prytz-Johansen 1987, 133. Ingen af stederne fremgår det, *hvornår* Grønbechs bemærkninger om Cushing faldt, men sandsynligvis var det længe efter *Essay on Ritual Drama*, måske omkring 1940.

⁶ Beskrevet af Dorsey 1903, indgik sikkert i Grønbechs undervisning. Da *Illustreret religionshistorie* (v. Jes P. Asmussen og J. Læssøe) udkom i 1968, var det endnu en gang med Grønbechs lille bog fra 1915 som kap. 1, denne gang med et fyldigt og særdeles værdifuldt afsnit om 'Primitiv kult' af J. Prytz Johansen.

af Bæverdansen hos *Blackfeet*-indianerne.⁷ Buschardt (1945) skrev, med meget tydelig inspiration fra Grønbech,⁸ om den vediske somakult og dens mytiske forbillede: Indras drab på dæmonen *Vrtra*. En kortfattet (2 sider), men indholdsrig syntese af de Grønbechske lærdomme om festen og kultdramaet kan man få i Buschardts (1939) leksikonartikel "Kult" i *Den lille Salmonsen*, som har prydet mange danske hjem.⁹ Et træk, som fortjener yderligere fremhævelse, er at Grønbech så kultdramaet ikke som en inkluderende fremstilling af mytiske begivenheder og personer, men som noget der gjaldt for selve de mytiske begivenheder og personer. Der kunne være optrin og tableauer, men det kunne også være recitation af mytiske fortællinger eller sange, der gjorde ritualet til selve den oprindelige grundlæggelse af verden. Det kom ikke an på at skabe en illusion hos et publikum, men på festens vedtagne status som skabende og fornyende:

Når legenden reciteres, når ceremoniellet udspilles, bliver jorden beredt til at mennesket kan leve på den, den hæves fra dybet, den gøres hyre¹⁰ og frugtbar; ved den rituelle fremførelse fødes folket, fjenderne kastes ned og æren vindes. Lad verden være skabt, lad slaget være vundet nok så mange gange tidligere, så er dog hver eneste senere skabelse og sejr lige så oprindelig som nogen af de foregående. (Grønbech 1955, II, 189)

Her opererer Grønbech med den mulighed, at myten ('legenden') indgår i ritualet som en tekst der reciteres, men også med ritualet som et drama, der 'udspilles'. Kultdramaets særlige karakter ligger altså ikke i 'livagtig' gengivelse, men i dets status som den første begyndelse, som skabelsen af verden. En gammel ægypter ville uden videre forstå dette, for på ægyptisk hedder den mytiske urtid simpelthen *zp tpj*, 'første gang'. Men ikke alle Grønbechs læsere kom så let til en forståelse; nogle forstod hans indsigter i forlængelse af Robertson Smith, der jo havde peget på ritualet som 'in almost every case' det historisk første og myten som en sekundær (mindre vigtig og senere tilkommen) forklaring til ritualet (1889, 19-20). Grønbech tog ganske vist ikke stilling til hvad der var først og oprindeligt i historisk-kronologisk forstand. Festen, ritualet, var for deltagerne selve oprindelsen, den allerførste begyndelse. Men man kunne måske godt læse Grønbech sådan, at festen kunne være det, uden at der samtidig eller forinden fandtes en egentlig mytisk fortælling. Mytiske fortællinger kunne da, omtrent som Ro-

⁷ Pallis 1926, 276-291, på grundlag af McClintock 1910, 76-102. Pallis nævner at Vilh. Grønbech allerede 1913 inddrog denne beskrivelse i sin undervisning.

⁸ Jf. Sand 1993, 82, der citerer fra Frits Pullichs referat af Grønbechs undervisning i 1917, og Sand 2001, der nøjere udreder forholdet mellem Grønbechs undervisning og Buschardt 1945.

⁹ Jf. også Tybjerg 2010, 273-274. Som bekendt fortsattes traditionen: Prytz Johansen (1958; 1962) skrev om ritualer og myter hos maorier og *zuñier*, og Arild Hvidtfeldt (1958) gav i sin disputats en omfattende generel indledning om kult og myte. Den udgik fra Pallis' systematisering af Grønbechs indsigter (Pallis 1944; på fransk 1959), og et stort fremskridt var, at det man måske kunne kalde 'den danske model' for studiet af kult og myte her blev sat i relation til samtidens internationale ritualforskning og således fik en bredere basis. Kultdrama og i det hele taget ritualer er forblevet et vigtigt forskningsemne i Danmark.

¹⁰ Ordet står hverken i *Ordbog over det danske Sprog* eller i bornholmske ordbøger. Måske har Grønbech selv dannet det af norrønt *hýrr*, 'tryg,' 'venlig' – altså modsat uhyre, uhyrlig.

bertson Smith og senere Jane Harrison forestillede sig, opstå senere, evt. som videreudviklinger af rituelle ytringer (*legomena*) eller af det som Grønbech allerede i 1912 (jf. ovenfor) kaldte 'livtag' og 'sandsagn'. Dette var i hvert fald Pallis' og Hvidtfeldts opfattelse,¹¹ og en sådan udvikling er helt igennem tænkelig, om end intet forhindrer, at nogen kan have udformet et ritual ud fra en allerede eksisterende mytisk fortælling.

Det mest originale i Grønbechs forståelse af kult-myte-forholdet er at den muliggør en synkron beskrivelse af et kultdrama, der rituelt gælder som altings første begyndelse og netop gør dette gældende i mytologiske optrin, sange og recitativer. Det dramatiske beror som allerede nævnt ikke på livagtig fremstilling, men ritualets optrin og enkeltheder er på forskellige måder udnævnt til mytiske begivenheder, personer, genstande m.v.

William Wells Newell og Amerikas opdagelse.

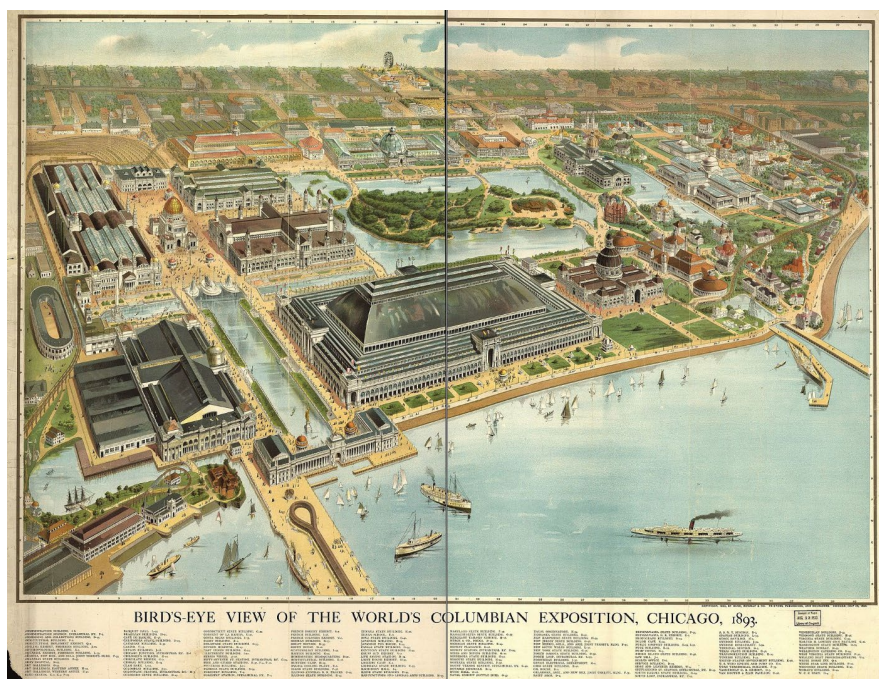
Men på verdensplan var Grønbech ikke først med denne indsigt. Prytz Johansen (1979, XI, 27) påpeger, at meget lignende tanker allerede i 1893 blev forelagt den internationale antropologiske kongres i Chicago af W.W. Newell i et bidrag med titlen "Ritual regarded as the dramatization of myths" (Newell 1894). Det fik tilsyneladende ingen indflydelse på senere ritualstudier, og det er mest sandsynligt at Grønbech aldrig læste det. Men det havde faktisk i høj grad fortjent begge dele. William Wells Newell (1839-1907) var mest kendt som folklorist. Hans hovedværk *Games and Songs of American Children* (1883, 1903, 1963) var i mange år et standardværk på området. Han var medstifter af The American Folklore Society og redaktør af dets tidsskrift *Journal of American Folklore* fra 1889 til sin død. Han var også tilknyttet American Anthropological Association og den mindre kendte History of Religions Club omkring C.H. Toy ved Harvard University. Ligesom Grønbech var han en mand med meget vidtspændende interesser: Folklore, etnografi, litteratur, kultur- og religionshistorie, og han skrev også selv digte og oversatte klassisk litteratur.

I modsætning til Grønbech var han en ivrig deltager i lærde diskussioner (Chamberlain 1907); hans bidrag til antropologikongressen i 1893 var netop tænkt som et diskussionsoplæg uden ny empiri, et komparativt forsøg på at anlægge en samlende betragtning på materiale fremdraget af andre. Den slags artikler og kongresbidrag er både værdsat og almindeligt forekommende i vore dage, men måske var verden dengang endnu ikke parat til en mere abstrakt, komparativ diskussion.

Den internationale antropologiske kongres i 1893 var ellers knyttet til Verdensudstillingen i Chicago i 400-året for Columbus' ankomst til Amerika. Den overgik alle tidligere verdensudstillinger og besøgte fra maj til oktober af 27 millioner mennesker, og i september var den også ramme om det berømte *Parliament of the World's religions*. (Masuzawa 2005, 270-274) Antropologikongressen fandt sted i det såkaldte kunst-pa-

¹¹ Pallis' og Hvidtfeldts mere historisk- kronologiske og Robertson-Smithske opfattelse af kult-myte-forholdet er præcist fremstillet og sammenholdt med Grønbechs mere synkrone tilgang af Jens Vanggaard (1985).

lads; antropologien havde ellers ligefrem sin egen bygning, hvor der var udstillet genstande og dragter ikke mindst fra indianske folk, som noget ret nyt også i såkaldte *life-groups*, dvs. grupper af voksmandnequiner til illustration af dagligliv og ritualer. F.H. Cushing deltog også i kongressen med en præsentation af en af disse *life-groups*, forestillende tre højtstående zuñi-præster i færd med dramatisk recitation af skabelsesmyten: "A Zuni Dramatic Ceremonial," som dog ikke blev publiceret sammen med kongressen (Holmes 1893, 433; Wake 1894, viii). Også J. Walter Fewkes bidrog med et indlæg, "The Walpi Flute Observance. A Study of Tusuyan Ceremonial," hvori han hævdede at forkortede dramatiseringer af mytologiske hændelser, migrationslegender eller historiske begivenheder, eller kombinationer af alle tre, indgik i en række Hopi-ritualer. Som et særligt instruktivt eksempel brugte han det nævnte 'fløjte-ritual', observeret i landsbyen Walpi. Heller ikke dette bidrag blev trykt i kongrespublikationen (Wake 1894, viii; Holmes

Verdensudstillingen i Chicago 1893, set fra Michigan-søen. I nederste venstre hjørne ses den ene ende af Antropologiens hvide hus i 3. rk. fra søen. Ved bredden af den nærliggende South Pond var der en indianerlejr. Kongressen foregik i Palace of Fine Arts ved den aflange North Pond i billedets øverste højre hjørne.

1893, 429). Derimod blev både Newells bidrag og et tilknyttet bidrag af Washington Matthews, "Some Illustrations of the Connection between Myth and Ceremony", med eksempler fra Navaho, publiceret sammen med de allerfleste andre indlæg i 1894. Endnu et af de trykte bidrag havde med ritual og myte at gøre: Sara Stevensons (ret vidtløftige) indlæg, "An Ancient Egyptian Rite Illustrating a Phase of Primitive

Thought,” behandler det ægyptiske mundåbningsritual og karakteriserer det som en slags passionsspil, “in which was enacted the Osirian drama.” Mumien, som ritualet udførtes på, spillede rollen som Osiris (Stevenson 1894, 301-2). Kultdrama-tanken og kult-myte-forholdet var altså i høj grad repræsenteret ved denne kongres, mest principielt i Newells bidrag. Newell tog sit udgangspunkt i Robertson-Smiths *The Religion of the Semites*, dengang en ganske ny bog.

Som det er velkendt, reagerede Robertson-Smith (1889, 19-20) mod den i hans øjne helt urimelige vægt, man indtil da havde lagt på mytologi i studiet af oldtidens religioner. Myter så han først og fremmest som fortællinger der forklarer og begrunder religiøse regler og ritualer, omtrent svarende til dogmer, der jo kan diskuteres og revideres. Ritualer, derimod, har en fast form og en selvstændig betydning; den myte, der forklarer et ritual, er noget senere tilkommet og mindre væsentligt. Newell skynder sig at give Robertson-Smith ret i den metodiske konsekvens af dette: Det er ritualet, man må begynde med. Men han indvender, at tanken om myten som sekundær er vildledende; myten indgår i ritualet, og det er derfor forkert at se bort fra den betydning, den giver ritualet. Det er værd at lægge mærke til, at her sættes der ind med en metodisk betragtning; Robertson-Smith følte sig stadig som en historiker, der skulle sortere sine kilders vidnesbyrd og finde ned til ‘semiternes’ oprindelige religion. I 1889 og endnu i 1893 tænkte man meget i ‘origine and nature’ eller ‘Ursprung und Wesen’; det oprindelige var videnskabens fornemste objekt, nøglen til al dybere forståelse. Det oprindelige var kernen, som det gjaldt om at nå ind til. Men Newell var akkurat begyndt at tænke på en ny måde, måske fordi antropologien i høj grad arbejdede med folk, hvis ældre historie man ikke kendte, men hvis kultur man samtidig anså for oprindelig eller primitiv. I det mindste for en overordnet betragtning var det her ikke meningsfuldt at sortere kulturelementer i oprindelige og senere tilkomne. Alt var primitivt og måtte altså studeres som samvirkende kulturelementer og give samvirkende mening. Det var netop det, Newell anbefalede:

to regard myth and ritual as two correlated elements of worship, equally ancient and equally important. A religion is understood only when we become acquainted both with the rites and with the mythic interpretation; in my judgment, disregard of the latter is as fatal as neglect of the former (Newell 1894, 238).

Det er sandsynligt, mener Newell, at myten i alle fællesritualer indgår i festen på en af flere forskellige måder:

(a) Myten reciteres eller synges i sin helhed som en del af ritualet. Her påberåber han sig både Fewkes’ bidrag, hvor en præst spiller rollen som en repræsentant for underverdenen (som er en kilde til kundskab) og fortæller hele den forfædremyte, som ritualet skal genoplive, og Cushings præsentation af zuñi-præsters 36 timers recitation af skabelsesmyten.

(b) Myten kan også synges og danses i mere lyrisk form eller som en folkevis. Newell er overbevist om at dette var almindeligt i græsk og romersk religion, om end

kilderne helt mangler.¹² Et Nordamerikansk eksempel på en myte fremført som folkevisen (*ballad*) finder man hos Osage (Dorsey 1888, 381).

(c) Den mytiske fortælling kan også være forudsat, fx i hymner, der hentyder til dem, ofte i så dunkel og hemmelighedsfuld en form, at en udenforstående knap opfatter det. Eksemplerne er vældig mange, men Newell påberåber sig især Washington Matthews *The Mountain Chant* (1888), der også er blandt de eksempler på myte-ritualforholdet hos Navaho, som Matthews kort gennemgår i sit kongresbidrag, der følger umiddelbart efter Newells (Matthews 1894). Endelig (d) er også rituelle dragter og rituelle gestus typisk baseret på hvad myten fortæller.

Det ser altså ud til at der "i mange eller alle fælles religiøse ritualer indgår et element af dramatisk fremstilling." Vi finder hellig historie fremstillet som en vigtig del af ritualer overalt, fra de mest primitive til de mest civiliserede folk. Jødiske og kristne eksempler er velkendte. Også her er det fortællingen, ikke dogmet, der står ritualen nærmest. Men over for Robertson-Smiths ide om myten som sekundær er de primitive eksempler vigtige. Studiet af Nordamerikanske indianere tillader ifølge Newell følgende generaliseringer:

1. Religiøse fester er delvis baseret på myter, som dramatiseres rituelt. Den dramatiske fremstilling er konventionel og symbolsk mere end teatralisk og illusionerende.
2. Ritualerne udføres af initierede, nogle offentligt, andre hemmeligt som mysterier, der kun forstås af de initierede.
3. Masker og kostumer viser de guddommelige og mytiske roller, der spilles.

Til det sidste punkt føjer Newell en vigtig overvejelse: Det ser ud til at den, der spillede en sådan rolle, virkelig gjaldt for det pågældende mytiske væsen, altså at man antog, at guden selv var til stede og optrådte i egen rolle. Og det var ikke blot illusionskunst; de officierende oplevede selv en identifikation, og Newell ser heri et muligt vidnesbyrd om kultdramaet som den ældste kunstform; først begyndende skepsis og gustent overlæg gjorde masker og billeder nødvendige.¹³

Newell forestiller sig, at disse generaliseringer har gyldighed også i resten af verden, men nøjes med at foreslå "for the sake of urging and directing investigation," at kultdrama er et oprindeligt og karakteristisk træk i 'early worship', og at

In such rites the worshipers consider themselves as visited by their divine relatives, who perform before their eyes a representation of the presumed sacred history which constitutes the testimony of the divine existence (sml. Grønbech 1912, 96: "guderne mærker blodet rulle kraftigere i sig"), and the repetition of which is assumed to be a condition of

¹² I det mindste når det gælder græsk religion, har senere forfattere argumenteret for noget tilsvarende, fx Usener 1904

¹³ Dette minder en hel del om kunsthistorikeren E. H. Gombrichs tanker om kunstens rødder i "Meditationer over en kæphest" (Gombrich 1963).

the divine aid.

Her er jo, i en mere pedestrisk stil, fjernt fra Grønbechs poetiske norrøne bugtalerøvelser, alle Grønbechs vigtigste og mest almengyldige indsigter vedrørende kultdramaet. Det har sin fordel som Grønbech at undgå at tale om hvad de studerede folk tror, mener eller antager og i stedet lægge det i munden på dem, som en slags levendegørelse på én gang af deres forudsætninger og deres religiøse retorik. Men det kan også få et præg af det indiskutable. Fordelen ved Newells på en gang mere jordnære og mere abstrakte formuleringer er frem for alt at de kan diskuteres komparativt og mere eksplicit vejlede nye enkeltundersøgelser. Og vi skal lægge mærke til præcisionen og den i 1893 ganske usædvanlige metodebevidsthed. Måske var det, i 400-året for Columbus' opdagelse af Amerika, første gang en abstrakt generalisering ganske åbenlyst blev tilbudt humanistisk videnskab simpelthen "for the sake of urging and directing investigation."

Over for Robertson-Smiths tanke, at de ældste ritualer var uden myter, har Newell gemt endnu et trumfkort: I ægyptiske døderitualer (faktisk de ældste ritualer, vi kender længere fremsagte tekster til) udnævnes den døde til guden Osiris. Myten om Osiris kender vi først i sin helhed fra senere tider, men det ville ikke give mening rituelt at udnævne en død til Osiris, hvis ingen vidste noget at fortælle om Osiris. Man kan naturligvis altid forestille sig noget endnu ældre og mere oprindeligt, men det må da forblive spekulation.

Men da festlarmen fra den hidtil største verdensudstilling havde lagt sig, blev der ret stille om kultdramaet. De bidragydere til kongressen, som Newell var i ledtog med: Cushing, Fewkes og Matthews, fortsatte med at tale om drama og dramatisering, og det er værd at bemærke, at Sara Stevenson i sit trykte bidrag også talte om 'the Osirian drama', måske under indflydelse af Newell. Men ellers blev der som sagt stille om det principielle i sagen. Hverken kritikken af Robertson-Smith eller Newells præcise og metodebevidste formulering af en komparativt baseret tilgang til kult og fester fik direkte indflydelse på ritualforskningen. Heldigvis forhindrede denne midlertidige stilhed ikke, at man gradvis udviklede tilgange til kultdrama og fest netop som forudsat af Newell i 1893. I den udvikling kom Vilh. Grønbech, som det for længst er påvist af andre,¹⁴ til at spille en vigtig rolle. Men det tog sin tid, godt og vel endnu et halvt århundrede efter Amerikas opdagelse, før kultdrama-tanken var en etableret del af religionshistoriens udstyr.

LITTERATUR

Asmussen, Jes P. & J. Læssøe ed.

1968 Illustreret Religionshistorie. I-III, Kbh.: Gad.

Buschardt, Leo

1939 "Kult," in: *Den lille Salmonsens* VII, 237-238, København: J.H. Schultz.

1945 *Vrtra. Det rituelle dømdrøb i den vediske somakult*, Det kgl. Danske

¹⁴ Prytz-Johansen 1979, 26-27; 1987, 131-135; Sand 1993; 2001; Tybjerg 2010, 273-274.

- Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske meddelelser XXX, 3),
København: Munksgaard.
- Chamberlain, A.F.
1907 "William Wells Newell 1839-1907", *American Anthropologist* 9, 366-376.
<https://doi.org/10.1525/aa.1907.9.2.02a00110>
- Cushing, Frank Hamilton
1896 "Outlines of Zuñi Creation Myths", Thirteenth Annual Report of the Bureau
of *Ethnology* 321-462, Washington.
- Dorsey, George A.
1903 *The Arapaho Sun Dance*, Chicago: Field Columbian Museum.
- Dorsey, J. Owen
1888 "Osage Traditions", Sixth Annual Report of the Bureau of Ethnology 377-406.
- Gombrich, E.H.
1963 *Meditations on a Hobby Horse*, London: Phaidon. På dansk i E.H. Gombrich
Kunst og billedsprog, Kbh.: Nyt Nordisk Forlag 1979.
- Grønbech Vilh.
1909-12 *Vor Folkeæt i Oldtiden I-IV*, København.
1915 *Primitiv religion*. (Populära etnologiska skrifter 12), Stockholm: Norstedt.
193 *The Culture of the Teutons*, London: Humphrey Milford.
1955 *Vor folkeæt i oldtiden I-II*, København: Gyldendal.
- Holmes, W.H.
1893 "The World's Fair Congress of Anthropology," *American Anthropologist* 6, 423-
434. <https://doi.org/10.1525/aa.1893.6.4.02a00080>
- Hvidtfeldt, Arild
1958 *Teotl and *Ixiptlatli. Some Central Conceptions in Ancient Mexican Religion with a
General Introduction on Cult and Myth*, København: Munksgaard.
- McClintock, Walter
1910 *The Old North Trail*, Lincoln: University of Nebraska Press.
- Masuzawa, Tomoko
2005 *The Invention of World Religions*, Chicago: Chicago Univ. Press.
<https://doi.org/10.7208/chicago/9780226922621.001.0001>
- Matthews, Washington
1888 *The Mountain Chant. A Navaho Ceremony*, Fifth Annual Report of the Bureau of
Ethnology: Washington
1894 "Some Illustrations of the Connection between Myth and Ceremony", in: C.
Staniland Wake, ed., *Memoirs of the International Congress of Anthropology*,
Chicago: Schulte, 246-251.
- Newell, W.W.
1894 "Ritual Regarded as the Dramatization of Myths", in: C. Staniland Wake, ed.,
Memoirs of the International Congress of Anthropology. Chicago: Schulte, 237-
245.
- Pallis, Sv. Aa.
1926 *The Babylonian Akîtu Festival*, Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab,

- Historisk-filologiske meddelelser XII (1), København: Høst & Søn.
- 1944 "Religionsvidenskab", in: F. Brandt & K. Linderstrøm-Lang, eds., *Videnskab i Dag I-II*, Kbh., II, 403-418.
- 1959 "Idées fondamentales de l'étude des religions", *Numen* 6, 157-174. 409.
<https://doi.org/10.2307/3269476>
- Pedersen, Johs, ed.
- 1948 *Illustreret Religionshistorie*, Kbh.: Gad.
- Prytz Johansen, J.
- 1958 *Studies in Maori Rites and Myths*, Det kgl. Danske Videnskabernes Selskab, Historisk-filologiske meddelelser 37 (4), København: Munksgaard.
- 1962 *Maori og Zuñi*, København: Gyldendal
- 1979 "Religionshistorie", in: *Københavns Universitet 1479-1979*, XI, 1-48.
- 1987 *Religionshistorikeren Vilhelm Grønbech*, København: Gyldendal.
- Robertson Smith, W.
- 1889 *Lectures on the Religion of the Semites*, Edinburgh.
- Rothstein, Mikael, ed.
- 1996 *Liv og Virkelighed. Vilhelm Grønbechs "Primitiv religion"*, Kbh.: Hans Reitzel.
- Sand, Erik
- 1993 "Udviklingen i Vilhelm Grønbechs syn på kulten fra 1912-1931", *Chaos. Dansk-norsk tidsskrift for religionshistoriske studier* 19, 68-98.
- 2001 "Riter og myter i vedisk tradition – et forskningshistorisk perspektiv," *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 38, 19-32. <https://doi.org/10.7146/rt.v0i38.2627>
- Stevenson, Sara
- 1894 "An Ancient Egyptian Rite Illustrating a Phase of Primitive Thought," in: C. Staniland Wake, ed., *Memoirs of the International Congress of Anthropology*, Chicago: Schulte Publishing Co. 298-311.
- Tybjerg, Tove
- 2010 *Religionsforskningen før og nu. Historiske rødder*, København: Gyldendal.
- Usener, Hermann
- 1898 *Stoff des griechischen Epos*, Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Classe der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, Bd. 137, III. Abh. Wien.
- Usener, Hermann
- 1904 "Heilige Handlung", *Archiv für Religionswissenschaft* 7, 280-339.
- Vanggaard, Jens
- 1985 "Bemærkninger om kult og mythe i dansk religionshistorie", in: Tove Tybjerg ed., *Religionssociologiske Perspektiver*, København: Museum Tusculanums Forlag, 93-100.
- Wake, C. Staniland, ed.
- 1894 *Memoirs of the International Congress of Anthropology*, Chicago: Schulte Publ. Co.

Jørgen Podemann Sørensen, lektor emeritus, mag. art.,
Institut for regionale og tværkulturelle studier, Københavns Universitet